

Dr. Tjaša Konovšek, Inštitut za novejšo zgodovino

DOMA V EVROPI. PRIDRUŽEVANJE SLOVENIJE EVROPSKI UNIJI (1989–2004)¹

Tjaša Konovšek, PhD, Institute of Contemporary History

AT HOME IN EUROPE. THE JOINING OF SLOVENIA TO THE EUROPEAN UNION (1989–2004)

IZVLEČEK

Članek se posveča slovenskemu vstopu v Evropsko unijo z vidika daljšega časovnega trajanja. Oriše zgodovino Evropske gospodarske skupnosti (EGS) kot predhodnice Evropske unije (EU), preoblikovanje EGS v EU ter nastanek Slovenije kot samostojne nacionalne države. Kot osrednje časovno obdobje članek obravnava razvoj EU in Slovenije v devetdesetih letih. Pristopna pogajanja, prilagajanje institucij in zakonodaje pravilom in normam EU ter posledice slovenskega vstopa v EU so osrednje teme, ki jih osvetljuje članek. Časovno se ta sklene s slovenskim vstopom v EU leta 2004. Z usmerjanjem pozornosti na institucije članek uvodoma predstavi polje politične zgodovine in novega institucionalizma, s čimer pojasni, kako dolgo življenje institucij, njihovo formalno delovanje in narativi, ki jih ustvarjajo, pomembno sooblikujejo politične procese, vključno z delovanjem posameznih politikov in političnih strank ter ravnanjem volivk in volivcev. Članek nakazuje tudi aktualne raziskovalne trende ter predstavlja ključne ugotovitve nekaterih slovenskih in tujih raziskovalcev v povezavi s politično zgodovino, prehodom iz socializma v parlamentarno demokracijo in ključnimi institucijami demokratičnega sistema.

Ključne besede: Slovenija, Evropska unija, Evropska gospodarska skupnost, institucije, integracija

ABSTRACT

The article focuses on Slovenia's entry into the European Union from a longer time perspective. It outlines the history of the European Economic Community (EEC) as the precursor of the European Union (EU), the transformation of the EEC into the EU and the emergence of Slovenia as an independent national state. The article takes the development of the EU and Slovenia in the 1990s as the central time period. The accession negotiations, adaptation of institutions and legislation to the EU rules and norms, and the consequences of the Slovenian entry in the EU are the main topics highlighted by the article. Time-wise, this ends with Slovenia becoming the EU member in 2004. By directing the attention to the institutions, the article begins by presenting the field of political history and new institutionalism, explaining how a long life of institutions, their formal activities and the narratives they create help shape in a significant way political processes, including actions of individual politicians and political parties, as well as actions of voters. The article also indicates current research trends and presents the key findings by some of the Slovenian and foreign researchers in connection with the political history, transition from socialism to parliamentary democracy and key democratic system institutions.

Keywords: Slovenia, European Union, European Economic Community, institutions, integration

¹ Članek je nastal v okviru programa P6-0281 *Politična zgodovina*.

UVOD

Doma v Evropi, varni v Natu – tako se je glasil uradni slogan kampanje, ki je v mesecih pred referendumoma o vstopu Slovenije v Evropsko unijo (EU) in zvezo Nato, izvedenih spomladi leta 2003, potekala pod vodstvom Urada Vlade Republike Slovenije za informiranje. V brošuri, ki je vsebovala nagovore volivkam in volivcem ter jim poskušala pojasniti, za kaj pri procesih vstopanja Slovenije v EU in zvezo Nato pravzaprav gre, je Urad na nekaj straneh zbral nagovore (ali njihove odlomke) mnogih vidnejši slovenskih politikov.² Glede na to, da so politiki prihajali iz raznolikih, celo nasprotujočih si političnih tokov, je bilo sporočilo, ki so ga pošiljali javnosti, presenetljivo enotno: EU in zveza Nato zagotavljata boljše slovensko prihodnost. Volivke in volivce so pozivali, naj na prihajajočih referendumih brez dvoma podprejo vstop Slovenije v obe organizaciji.

Strnjeno zgodovinsko dogajanje okrog leta 2003, ko sta bila referenduma izvedena, in leta 2004, ko je Slovenija uradno postala članica EU in zveze Nato, ima dolgo zgodovino. Pričujoči članek bo skladno s tem najprej na kratko osvetlil nastanek Evropske gospodarske skupnosti (EGS) in EU, nato pa se bo obširneje posvetil političnemu razvoju dogodkov, ki so neposredno vodili do vstopa Slovenije v EU. Osrednji historični pregled se bo raztezal od začetka razpada Socialistične federativne republike Jugoslavije v poznih osemdesetih letih prek nastanka Republike Slovenije kot neodvisne nacionalne države leta 1991 do njene ponovne vključitve v – tokrat evropski – nadnacionalni okvir leta 2004.

Članek bo obravnaval slovenski vstop v zvezo Nato samo v kontekstu skupne kampanje in sočasne izvedbe referendumov leta 2003 ter skoraj hkratnega vstopa Slovenije v obe organizaciji. Vstopanje Slovenije v politična in vojaška zaveznitva po njeni osamosvojitvi leta 1991 je bilo mnogo širše vprašanje kot samo pridružitve EU (kar je postal eden izmed pomembnih ciljev zunanje politike v času razpadanja Jugoslavije) in zvezi Nato: ti dve organizaciji še zdaleč nista bili edini, pri katerih se je Slovenija potegovala za članstvo, prav tako pa je izvedba dveh sočasnih referendumov o vstopu v obe zvezi ohranjala vprašani ločeni. Zveza Nato in EU sta se najpogosteje kot tesno povezana pojma hkrati pojavljala v političnem diskurzu.³

Poleg historične analize slovenske pridružitve EU in pregleda glavnih mejnikov političnega razvoja je namen članka nakazati osrednje trende raziskovanja politične zgodovine. Ti bodo delno vključeni v samo metodologijo članka in uporabljeni znotraj glavnega besedila, večinoma pa bodo bralcu predstavljeni s pomočjo opomb v obliki navajanja temeljne in druge relevantne literature.

Metodološko raziskovalno ozadje članka temelji na pristopu, imenovanem *novi institucionalizem*. Ta sicer izhaja iz politologije, vendar si z zgodovinopisjem deli mnoge lastnosti (Steinmo, 2008; Fioretos, Falletti in Sheingate, 2016). Na področju zgodovinopisja novi institucionalizem med drugim prinaša obnovljeno zanimanje za institucije, kot sta država in parlament, ter z njim povezane teme (Aerts, 2019; Gašparič, 2012; Schulz in Wirsching, 2012; Ihalainen, Ilie in Palonen, 2016; Gjuričová in Zahradníček, 2018; Gjuričová idr., 2014). V povezavi z institucijami velja posebno pozornost nameniti narativom – zgodbam, ki jih institucije (so)ustvarjajo, saj imajo zgodbe mnogokrat na javno dojemanje in posledično

² To so bili: dr. Janez Drnovšek kot takratni predsednik Republike Slovenije, Janez Stanovnik kot nekdanji predsednik predsedstva Republike Slovenije, Milan Kučan kot nekdanji predsednik Republike Slovenije, Borut Pahor kot takratni predsednik Državnega zbora Republike Slovenije in mag. Anton Rop kot takratni predsednik Vlade Republike Slovenije. S krajšimi izjavami pa je sodelovalo tudi nekaj takratnih ministrov ter vidnejših politikov, vključno z Janezom Janšo, Dimitrijem Ruplom, dr. Andrejem Bajukom in drugimi. (Vir: *Doma v Evropi, varni v Natu. Urad vlade RS za informiranje. Ministrstvo za zunanje zadeve in Ministrstvo za obrambo*. <http://nato.gov.si/slo/publikacije/referendum-eu-nato.pdf>).

³ Slovenski parlament je v mandatnem obdobju 1996–2000 okrepil svoje delovanje na področju mednarodnega sodelovanja Slovenije. Januarja 1997 so poslanci izvolili pet stalnih zastopstev parlamenta oziroma njegovih delovnih teles, s katerimi je navezal tesnejše institucionalno sodelovanje: delegacijo državnega zbora v Parlamentarni skupščini Sveta Evrope (EU), v Parlamentarni konferenci Srednjeevropske pobude, v Parlamentarni skupščini Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi (OVSE), pridruženo delegacijo v Severnoatlantski skupščini (Nato) in delegacijo v Skupščini Zahodnoevropske unije. Slovenski državni zbor je 24. septembra 1998 dodatno imenoval slovenski del delovnega telesa, imenovanega Pridružitveni parlamentarni odbor, ki so ga poleg slovenskih poslancev sestavljali predstavniki Evropskega parlamenta (vodstvo slovenskega dela je prevzela LDS). Njegova temeljna naloga je bila prenašanje mnenj med slovenskim in evropskim parlamentom. Srednjeevropska pobuda (Central European Initiative) je zveza srednjeevropskih držav, nastala leta 1989, ki spodbuja politično in gospodarsko sodelovanje držav v regiji. Pobuda je še vedno aktivna. (*Central European Initiative*.) Zahodnoevropska unija je bila obrambna zveza desetih držav, ki je vrh svojega delovanja dosegla v devetdesetih letih. Leta 2011 je organizacija prenehala delovati, njene naloge pa so se prenesle na preostale organe EU. (*Državni zbor Republike Slovenije. Poročilo o delu državnega zbora 2000 – 2004*, 7).

na politično odločanje večji učinek kot preverjena dejstva (Antohi, Trencsényi in Apor, 2007). Poleg novega institucionalizma so za obravnavo slovenske politične zgodovine v devetdesetih letih, ko je Slovenija zamenjala tako državni okvir kakor politični in gospodarski sistem, pomembne tudi ugotovitve študij, ki preučujejo tranzicije. Tudi te izvirajo s polja politologije, središče svoje pozornosti pa usmerjajo prav na prehod enostrankarskih političnih sistemov v parlamentarno demokracijo. V kombinaciji z zgodovinopisjem lahko *tranzitološke študije* prinesejo obetavne rezultate (Kopeček in Wciślik, 2015).

Za kaj je torej pri slovenski pridružitvi EU pravzaprav šlo? Kakšne so bile zgodbe, ki so se spletale okrog tega dogodka? »Prvi razlog za vstop Slovenije v Evropsko unijo in v Nato je odločitev za aktivno slovenstvo. Gre za pomemben korak na poti, na katero je Slovenija stopila s plebiscitom,« je integracijo interpretiral Milan Kučan (*Doma v Evropi, varni v Natu*). »Tako kot nam Evropska unija zagotavlja gospodarsko prosperiteto in sobivanje v Evropi, nam Nato prinaša obrambno varnost na dolgi rok,« je dodajal dr. Janez Drnovšek (*Doma v Evropi, varni v Natu*). A »obe najpomembnejši evropski združenji sta danes [leta 2003, op. a.] drugačni kot pred desetletjem, ko smo si članstvo zastavili kot nacionalni strateški cilj,« je povzela spremna beseda zloženke (*Doma v Evropi, varni v Natu*). Osrednje teme, ki so torej oblikovale razpravo slovenskega vstopa v EU, so bile predvsem gospodarska uspešnost, varnost ter ideja, da je bil eden izmed namenov, zakaj je Slovenija postala samostojna država, prav njena vključitev v evropski družbeni, gospodarski in politični prostor. A med časom, ko je integracija postala eden izmed pomembnih slovenskih političnih ciljev, in časom, ko je ta cilj dosegla, je minilo več let, v katerih sta se – kakor zelo točno opisuje brošura *Doma v Evropi, varni v Natu* – spremenili tako Slovenija kakor EU sama. Poglejmo, kako.

PREGLED NASTANKA EGS IN EU

Po drugi svetovni vojni je bila Evropa v ruševinah, politično in gospodarsko razdeljena (Lowe, 2015). Na podlagi deklaracije takratnega francoskega zunanjega ministra Roberta Schumana iz leta 1950 so leto kasneje Belgija, Nizozemska, Luksemburg, Francija, Zahodna Nemčija in Italija ustanovile Evropsko skupnost za premog in jeklo (ESPJ) s ciljem ustvariti skupni trg ter s tem zmanjšati možnost morebitne vojne v prihodnosti (*Schumanova deklaracija, maj 1950; Zgodovina Evropske unije, 1945–1959*). Leta 1957 so iste države podpisale Rimski pogodbi, s katerima sta bila ustanovljeni EGS in Evropska skupnost za atomsko energijo (Euratom), ki sta začeli delovati januarja 1958. EGS je imela cilj ustvariti skupni trg z odpravo trgovinskih ovir in vzpostavitev skupnih politik, zlasti na področju kmetijstva, prevoza in konkurence. To je pomenilo ne le ekonomsko sodelovanje, ampak tudi politično zaveznitvo med državami članicami (Toplak, 2011; Ostrowski, 2023).

V gospodarsko uspešnih v sedemdesetih letih se je EGS postopoma širila. Leta 1973 so se obstoječim pridružile nove države Velika Britanija, Irska in Danska, leta 1981 se jim je pridružila Grčija, leta 1986 Španija in Portugalska. EGS pa se je širila tudi v institucionalnem smislu: sprejela je vrsto ukrepov za izboljšanje gospodarskega usklajevanja med državami članicami, vključno z uvedbo skupne kmetijske

politike in regionalnih razvojnih programov, ter leta 1984 svoj prvi raziskovalni program, imenovan Esprit, ter leto kasneje program Erasmus, ki je omogočil (in še danes omogoča) finančno podporo univerzitetnim študentom, ki želijo študirati v kateri izmed drugih evropskih držav (*Zgodovina Evropske unije 1960–1969; Zgodovina Evropske unije: 1970–1979; Zgodovina Evropske unije, 1980–1989*).

Devetdeseta leta so prinesla intenzivne spremembe v razvoju EGS. Leta 1992 je bila podpisana Maastrichtska pogodba, ki je uradno ustanovila EU. Pogodba je razširila obseg evropskega povezovanja z uvedbo treh stebrov: gospodarske in monetarne unije (*Ekonomska in monetarna unija*), skupne zunanje in varnostne politike (*Zunanja in varnostna politika*) ter sodelovanja na področju pravosodja in notranjih zadev (*Pravosodje in temeljne pravice*). Maastrichtska pogodba je hkrati postavila temelje za uvedbo skupne valute, evra, ki je bil uveden leta 1999 kot obračunska enota in leta 2002 kot fizična valuta. Sredi devetdesetih let je v ospredje stopil Schengenski sporazum, ki je bil prvič podpisan leta 1985 med petimi evropskimi državami (Belgijo, Francijo, Zahodno Nemčijo, Luksemburgom in Nizozemsko) ter drugič kot Schengenska konvencija (oziroma Konvencija o izvajanju Schengenskega sporazuma) podpisan junija 1990. Ko je septembra 1993 stopil v veljavo, je dokončno rešil vprašanja glede ukinitve mejnih kontrol med državami podpisnicami tudi za državljane tretjih držav (Čebular, 2005).

Politični konsolidaciji je sledila tudi gospodarska: leta 1993 je bil vzpostavljen Evropski gospodarski prostor, ki je omogočil prost pretok oseb, blaga, storitev in denarja (*Single market and standards*). EU se je še naprej širila, saj so se leta 1995 pridružile Avstrija, Finska in Švedska (*Zgodovina Evropske unije 1990–1999*), leta 2004 pa je prišlo do največje širitve, ko se je EU pridružilo deset novih držav: Češka, Ciper, Estonija, Latvija, Litva, Madžarska, Malta, Poljska, Slovenija, Slovaška. Za prilagoditev večji in bolj raznoliki uniji so bile nujno potrebne institucionalne reforme. Pogodbi iz Nice, podpisani leta 2001 (*Pogodba iz Nice*), je leta 2007 sledil podpis Lizbonske pogodbe (*Lizbonska pogodba*). Na podlagi pogodbe iz Nice je Lizbonska pogodba okrepila institucije EU in izboljšala njihovo delovanje: uvedla je stalnega predsednika Evropskega sveta, poenostavila sistem odločanja in okrepila vlogo Evropskega parlamenta.

Osemdeseta, predvsem pa devetdeseta leta so torej z vidika EGS in EU sovpadala s korenitimi spremembami (Piris, 2010). V tem času je Socialistična republika Slovenija, ena izmed šestih jugoslovanskih republik, že izrazila svojo težnjo po približevanju evropskemu prostoru. Leta 1989 je v Ljubljani potekal 11. kongres Zveze komunistov Slovenije, ki jo nosil naslov *Evropa zdaj! Z Jugoslavijo k Evropi*.⁴ Na njem se je Zveza komunistov Slovenije odpovedala vodilni vlogi in spremenila svoje ime v ZKS – Stranka demokratične prenov. V kontekstu gospodarske, politične in družbene krize osemdesetih let je reformna politika, s katero je ZKS iskala izhod iz nje, tega leta dosegla svoj vrh. Klic k Evropi, kot so si ga zamislili strategji ZKS, sicer ni pomenil vključitev v EU, ki takrat še niti ni obstajala; vključitev v EU je sledila šele desetletje in pol pozneje. V sebi pa je poziv vendarle nosil osnovno značilnost, ki je v prihodnjih letih v okviru zapletene integracije v EU motivirala slovensko politiko in javnost, to je prinesiti evropski način življenja na slovenska (oziroma jugoslovanska) tla (Čepič, 2008; Čepič, 2020; Mishkova in Trencsényi, 2017).

⁴ Jani Bavčer, *Evropa zdaj! 11. kongres Zveze komunistov Slovenije: Ljubljana, 22.–23. 12. 1989: Z Jugoslavijo k Evropi*. <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:IMG-QCDHGP8R>. V času, ko je Drnovšek predsedoval federalnemu predsedstvu, si je kot predsedujoči prizadeval za institucionalizacijo sodelovanja jugoslovanske federacije kot celote z Evropskim združenjem za prosto trgovino (European Free Trade Association, EFTA) in Svetom Evrope. SI AS 1944, t. e. 292, brez p. e. Pogovor z dr. Janezom Drnovškom, 7. 7. 1989.

ČAS TRANZICIJE: SLOVENSKO PRIBLIŽEVANJE EU

Kako je bil evropski način življenja razumljen v poznih osemdesetih letih v Sloveniji? V programskem dokumentu leta 1989 je bil ta v prvi vrsti opredeljen kot demokratičen in odprt (Repe, 2003) – značilnosti, ki sta jih poosebljali gospodarsko uspešna in povezovalna EGS in pozneje EU. Poleg eksplicitnega sklicevanja na Evropo je leto 1989 sprožilo začetek demokratizacije slovenskega političnega prostora na formalni ravni. Pri tem je (poleg same ZKS, civilne družbe in nastajajoče opozicije ter dejavnikov znotraj federacije in širše) kot institucija ključno vlogo odigrala skupščina oz. parlament. Delegati, ki so bili v slovensko republiško skupščino izvoljeni leta 1986, so do leta 1989 sprejeli nekaj bistvenih dokumentov, s katerimi so omogočili demokratizacijo slovenskega političnega prostora na način, ki ji je nudil legitimnost tako v domačem kakor mednarodnem okolju (Gašparič, 2015; Gašparič in Gjuričová, 2015; Zajc, 2002).

Socializem, ki je bil izhodiščna točka tranzicije, se je od parlamentarne demokracije, ki se je vzpostavila v devetdesetih letih, razlikoval v več ključnih točkah. Socialistična federativna republika Jugoslavija (SFRJ) je bila skladno s svojo ustavo iz leta 1974 razdeljena na šest republik in dve avtonomni pokrajini. Vseh osem konstitutivnih enot je imelo svoje lastne ustave ter precejšnjo mero avtonomije, vse skupaj pa je vezala enotna federativna ustava. Ta je predvidevala vrsto pravic za državljanke in državljane federacije, med drugimi socialne pravice ter pravice v povezavi z dostopnostjo zdravstvene oskrbe ter izobrazbe. Druga področja življenja, povezana predvsem s političnim delovanjem ter kritičnostjo do države, so bila nasprotno precej restriktivno urejena. Sistem ni predvideval možnosti političnega organiziranja zunaj družbenopolitičnih organizacij, ki so bile pod vodstvom Zveze komunistov Jugoslavije (v slovenskem primeru Zveze komunistov Slovenije), strogo je bilo obravnavano tudi kritiziranje države in njene oblasti.⁵ Politično in gospodarsko delovanje države je bilo urejeno skladno z idejo samoupravljanja in delegatskega sistema, s čimer naj bi pri odločanju o vseh pomembnejših stvareh bilo pritegnjeno čim večje število prebivalcev (Rangus, 2016). V resnici so vse ključne odločitve izhajale iz enega centra – hierarhično delujoče Zveze komunistov Jugoslavije in šestih republiških ter dveh pokrajinskih zvez. Struktura Zveze komunistov je tako odražala strukturo federacije (Čepič, 2005).⁶

Po Titovi smrti leta 1980 je federacijo zajela gospodarska kriza, ki se je sčasoma razširila tudi na družbeno ter politično. Ustavna ureditev federacije in republik, ki je tekom let vsakič znova poosebljala dogovorjeno družbeno, politično in gospodarsko ureditev države, se je tudi v osemdesetih letih pokazala kot eno izmed glavnih področij, kjer se je kriza pokazala ter razreševala (Gabrič, 2005). Trenja med republikami in avtonomnima pokrajinama so se v Sloveniji na področju spreminjanja ustave sprva pokazala kot postopek sprejemanja amandmajev k republiški ustavi, ki so po pravni poti postopoma utrlj pot demokratizaciji.

Amandmaji so bili sprejeti v več sklopih. Prvega je skupščina sprejela septembra 1989 in je med drugim zajemal trajno pravico naroda do samoodločbe, pravico do samostojnega vključevanja Slovenije v mednarodne organizacije, uvedbo tržnega gospodarstva, demokratičnega samoupravljanja in političnega pluralizma ter tako Sloveniji odpiral možnost za priključitev evropskim in svetovnim integrativnim

⁵ Morda najbolj poznan je 133. člen federalnega kazenskega zakonika: »Kdor z namenom, da bi ogrozil z ustavo določeno državno in družbeno ureditev ali varnost SFRJ, poziva ali ščuva k temu, da se s silo spremeni državna in družbena ureditev SFRJ, strmoglavijo najvišji organi oblasti, njihovi izvršilni organi in predstavniki teh organov (122. člen), [ta] se kaznuje z zaporom od treh mesecev do petih let.« Kazen je bila predvidena tudi, če bi posameznik slednje storil s pomočjo iz tujine ali pa iz tujine uvozil material, ki bi pripomogel k rušenju državne ureditve in vloge Zveze komunistov, ter ta material razširjal med prebivalstvom. Kazenski zakon socialistične federativne republike Jugoslavije. ius-info. <https://www.iusinfo.si/zakonodajna-knjiznica/zakon/Z7628EBZ/clen/133> Sporni so bili tudi drugi členi kazenskega zakonika, npr. 114. člen o kontrarevolucionarnemu ogrožanju družbene ureditve, 134. člen o zbujanju narodnostnega, rasnega ali verskega sovraštva, razdora ali nestrpnosti, 136. člen o združevanju za sovražno delovanje ter 157. člen o žalitvi SFRJ. Obsojenih po teh členih je bilo v Sloveniji v osemdesetih letih izrazito malo (Kos, 2004).

⁶ Na področju zgodovine Jugoslavije izhajajo dela, ki prinašajo mnoge nove metodološke in vsebinske ugotovitve. V ospredje raziskovalnih interesov stopajo (tudi, ne pa izključno) teme, kot so izobraževanje (Bačević, 2014), družbena kritika (Ramšak, 2019) ter problematika raziskovanja samega (Radeljić in Villa, 2021), feminizem in pravice žensk (Lóránd idr., 2024), samoupravljanje (Musić, 2021), socialistična misel (Robertson, 2024), narod (Jezernik, 2023; Ivešić, 2024), gibanje neuvrščenih (Stubbs, 2023), mikrosocializem in vsakodnevno življenje (Duda, 2023a; Duda, 2023b) ter druge kulturnozgodovinske tematike (Fotiadiš, Ivanović in Vučetić (ur.), 2019; Vučetić, 2012).

tokovom (*Ustavni amandmaji k Ustavi Socialistične Republike Slovenije*, 1989). Socialistična skupščina je decembra 1989 sprejela zakonodajo o volitvah v skupščino ter s tem omogočila nastanek večstrankarskega sistema (*Zakon o volitvah v skupščine; Zakon o političnem združevanju*), marca 1990 pa je sprejela še en sklop amandmajev, s katerimi je nadgradila demokratične spremembe ter suverenost Slovenije, za katere je temelj položila s septembrskimi amandmaji (*Ustavni amandmaji k Ustavi Socialistične Republike Slovenije*, 1990). Osamosvojitveni akti Republike Slovenije so postavili temelj demokratičnemu sistemu, kar je bil prvi pogoj za integracijo Slovenije v EGS in EU (Villa, 2017).⁷

S sprejemanjem nadaljnjih osamosvojitvenih aktov je po prvih večstrankarskih demokratičnih volitvah aprila 1990 nadaljevala novoizvoljena Demosova skupščina. Prek skupščine in kasneje parlamenta so se stekale vse pomembnejše odločitve, ki so se dotikale slovenske države in njene demokratizacije ter osamosvojitve, pri čimer jim je skupščina nudila ustrezno legitimnost.⁸ Po sprejemu nove Ustave Republike Slovenije leta 1991 se je začelo obdobje Slovenije kot samostojne nacionalne države (Repe, 2002; Repe, 2010) in politična ambicija, da slednja postane del spreminjajoče se evropske skupnosti, je na področju zunanje in notranje politike stopila v ospredje.

Čas med letoma 1992 in 2004 so na notranjepolitičnem polju zaznamovale parlamentarne volitve, na katerih je zmago vsakokrat slavila Drnovškova Liberalno-demokratska stranka, po združitvi z nekaterimi drugimi strankami leta 1994 preimenovana v Liberalno demokracijo Slovenije (LDS). Politika stranke je bila postopna, kompromisna in povezovalna (Konovšek, 2020a), njeno vodenje države pa pogosto težavno in počasno (Konovšek, 2020b).⁹ V času, ko je LDS vodila državo, je Slovenija sprejela tako rekoč vse potrebne akte ter izvedla preoblikovanje institucij ter slovenske zakonodaje na način, ki je leta 2004 omogočil, da Slovenija postane članica EU.

Prvi dokument, ki ga je Republika Slovenija 5. aprila 1993 podpisala takrat še z EGS, je bil *Sporazum o sodelovanju (Zakon o ratifikaciji Sporazuma o sodelovanju)*, medtem ko je Slovenija uradno zaprosila za začetek pogajanj 10. junija 1996 v obliki *Pridružitvenega sporazuma (Zakon o ratifikaciji Evropskega sporazuma o pridružitvi)*. Istega leta sta Slovenija in EU podpisali začasni sporazum o trgovini, kar je omogočilo nastanek območja proste trgovine med Slovenijo in državami članicami EU. Evropska komisija je julija naslednje leto predstavila mnenje o državah kandidatah za vstop v EU, naslovljeno *Agenda 2000 (Agenda 2000; Commission Opinion)*. V njem je izrazila pozitivno mnenje o Sloveniji in ji s tem omogočila uradni začetek pogajanj marca 1998 (Skok, 2004; Kodelja, 2004). Vlada je marca 1998 sprejela *Državni program za prevzem pravnega reda Evropske unije (Acquis communautaire)* in ga poslala v obravnavo v državni zbor ter maja 1998 na svoji seji sprejela sklep o ustanovitvi delovnih skupin za pripravo izhodišč za pogajanja. Prvič so slovenski poslanci v obravnavo prejeli *Pogajalska izhodišča Republike Slovenije za priključitev k Evropski uniji* septembra 1998 (*Pogajalska izhodišča*). Pogajanja so potekala do leta 2002, ko je Slovenija z EU dosegla dogovor o pogojih pristopa.

Z uradnim začetkom pogajanj marca 1998 je Slovenija dobila zahtevno nalogo. Za uspešen vstop v EU je morala izpolniti kopenhavnska merila. Ta zahtevajo, da so slovenske državne institucije ocenjene kot stabilne ter da utrjujejo demokracijo.

⁷ Za strnjen pregled preostalih osamosvojitvenih aktov glej: *Osamosvojitveni akti Republike Slovenije*. Gov.si. <https://www.gov.si/teme/osamosvojitveni-akti-republike-slovenije/>

⁸ Za strnjen in kvaliteten pregled tematike volitev leta 1990 in plebiscita decembra 1990 glej: *Volitve 1990*. Muzej novejšje in sodobne zgodovine Slovenije. <https://www.muzej-nz.si/izobrazevanje/interaktivne-vsebine/ucna-gradiva/volitve-1990/>; ter *Plebiscit 1990*. Muzej novejšje in sodobne zgodovine Slovenije. <https://www.muzej-nz.si/izobrazevanje/interaktivne-vsebine/ucna-gradiva/plebiscit-1990/> ter učno gradivo na portalu www.zbralismopogum.si (zavihka *Plebiscit in Osamosvojitve*).

⁹ Stranka LDS je v času tranzicije vodenje države izgubila med junijem in novembrom 2000, ko je zaradi izglasovane nezaupnice kot predsednik vlade odstopil Janez Drnovšek. V teh mesecih je vodenje vlade prevzel dr. Andrej Bajuk, v državnem zboru pa sta koalicijo sestavili stranki SLS+SKD in SDS. Glej: 5. *Vlada Republike Slovenije*.

Pravila zahtevajo pravno državo in spoštovanje človekovih pravic, delujoče tržno gospodarstvo, izpolnjevanje obsežnega pravnega reda EU in sposobnost konkurenčnega delovanja na notranjem trgu EU (Skok, 2004; Kodelja, 2004). Postopek prilagajanja slovenskih institucij, zakonodaje ter tudi ustave, ki je tekkel v času pristopnih pogajanj, je bil kljub trdnim institucionalnim temeljem, ki jih je Slovenija podedovala iz časa socializma, tako izjemno obsežen.

V prvi polovici devetdesetih let so postopke, ki so se dotikali sodelovanja z EGS in nato EU, vodila posamezna ministrstva, predvsem ministrstvo za zunanje zadeve, za finance in ministrstvo za notranje zadeve. Vlada je svojo prvo večjo organizacijsko prilagoditev izpeljala z ustanovitvijo Medresorskega odbora za odnose z Evropsko unijo (MRO) leta 1995.¹⁰ Odbor je skrbel za harmonizacijo zakonodaje, za program Phare,¹¹ za obveščanje javnosti ter za reforme, ki so bile potrebne za slovensko integracijo v EU. Maja 1996 je vlada ustanovila še Ministrsko koordinacijo za odnose z EU.¹² Ta dva organa sta skupaj s predsednikom vlade in posameznimi ministrstvi tvorila osrednjo skupino izvršnih organov, ki so na nacionalni ravni izvajali naloge države, povezane s procesom pridruženja (Fink - Hafner in Lah, 2005). Naslednji korak v institucionalizaciji slovenske strani v postopku pogajanj z EU je bila decembra 1997 ustanovljena Služba Vlade Republike Slovenije za evropske zadeve (SVEZ; *Odlok o organizaciji in delovnem področju*). SVEZ je med delovnimi skupinami in Evropsko komisijo (oz. njeno pogajalsko skupino) služila kot posrednica informacij in koordinatorka delovanja (*Poslovnik*).

Aprila 1998 je Državni zbor sprejel sklep o prioritetni obravnavi evropske zakonodaje zaradi približevanja oziroma usklajevanja pravnega reda Republike Slovenije s pravnimi akti EU in s tem izrecno izpostavil pomen, ki ga pripisuje vključevanju Slovenije v EU. Spomladi 1999 je Državni zbor sprejel tudi Državni program za prevzem pravnega reda EU in s tem poskrbel za nemoten potek sprejemanja zakonodaje. Glede na določene zaostanke pri sprejemanju evropske zakonodaje je Državni zbor leta 1999 sprejel delovni koledar, v katerem so bili posebej rezervirani dnevi za razpravo o tovrstnih zakonih. V okviru vsake seje so bili po trije dnevi rezervirani za razpravo o evropskih zakonih, kar je bilo tudi posebej označeno v časovnih načrtih dela Državnega zbora v posameznem letu. Večina zakonov je bila sprejetih po hitrem ali skrajšanem postopku, kar je sprožilo določene dvome o kakovosti sprejete zakonodaje in o demokratičnosti samega zakonodajnega postopka (Zobavnik idr., 2020).

Nekatera pogajanja med Slovenijo in EU so stekla lažje kot druga, saj so posamezna področja zahtevala manj prilagajanj evropskim standardom. To je veljalo za industrijsko politiko, kjer je država dokaj izdatno finančno podpirala panoge, kot je železarstvo, za področje malih in srednjih podjetij, področje znanosti, raziskav, izobraževanja ter zunanje in varnostne politike. Druga področja so se izkazala za precej zahtevnejša. Visoka stopnja neusklajenosti je bila ob začetku pogajanj ocenjena na področju kulture in avdiovizualne politike. Vlada se je odločila zaprositi za podaljšanje roka za doseganje zastavljenih kvot vključevanja evropskih del in del neodvisnih producentov v programe RTV Slovenija za dve leti, kar je nameravala urediti s sprejetjem novega zakona o javnih glasilih in zakona o RTV Slovenija do leta 2000 (*Pogajalska izhodišča*). Prilagajanje zakonodaje je zajemalo spremembo ali sprejem več kot 300 novih zakonov in je pomenilo priložnost za izboljšanje programiranja zakonodajnega dela, racionalizacijo zakonodajnega postopka, okrepitev

¹⁰ SI AS 1994, t. e. 1, p. e. 1/34. Prva seja Medresorskega odbora za odnose z Evropsko unijo, 22. 11. 1995.

¹¹ Phare (Poland and Hungary Assistance for the Restructuring of the Economy) je bil, poleg programov SAPARD (The Special Accession Programme for Agricultural and Rural Development) in ISPA (Instrument for Structural Policies for Pre-Accession), eden izmed treh (ne sočasno delujočih) instrumentov EU za finančno in tehnično pomoč srednje- in vzhodnoevropskim državam v postopku pridruženja EU. Phare je bil ustanovljen 1989, se aktiviral s pridruženjem teh držav EU leta 1997 in obstajal do leta 2000. Njegov namen je bil okrepiti osrednje nacionalne institucije in jih pripraviti za delovanje znotraj EU, olajšati prilaganje nacionalne zakonodaje z evropsko ter podpreti kohezijsko politiko. V začetku je bil namenjen pomoči Madžarske in Poljske, pozneje pa se so v shemo vključile še Češka, Estonija, Litva, Latvija, Slovenija, Slovaška, Bolgarija in Romunija (Hrvaška se je v program vključila leta 1994). Leta 2000 so bile s programom Phare podprte še Bosna in Hercegovina, Makedonija in Albanija, a je njihova podpora od leta 2001 prešla na program CARDS (Community Assistance for Reconstruction, Development and Stability in the Balkans). (*The PHARE Programme and the enlargement of the European Union. European Parliament*. https://www.europarl.europa.eu/enlargement/briefings/33a1_en.htm#).

¹² SI AS 1994, t. e. 2, p. e. 2/105. Četrta seja medresorskega odbora za odnose z Evropsko unijo, 10. 5. 1996.

vloge delovnih teles v procesu pristopanja k Evropski uniji in povečanje možnosti doseganja soglasja o nacionalnih interesih (Peršolja, 2022; Zajc, 1998).

V procesu slovenskega pridruževanja EU so tako spremembe posegle na vsa področja življenja. Eno izmed obsežnejših je bilo gospodarstvo. Izhodiščni položaj Slovenije je bil v začetku devetdesetih let boljši od katere koli druge tranzicijske države, saj je Slovenija imela razvite mnoge tržne institute. V obdobju od leta 1990 do leta 2004 je Slovenija uspešno prešla obdobje transformacijske depresije, ki je bila značilna za tranzicijska gospodarstva, saj se je okrevanje gospodarske rasti z oživitvijo domačega povpraševanja pojavilo že sredi leta 1993. Relativno hitro je presegla predtranzicijsko raven gospodarske aktivnosti – raven predtranzicijske razvitosti iz leta 1990 leta 1996, leta 1998 pa tudi raven iz leta 1987. Leto 2004 tako ne predstavlja popolnega konca vključevanja Slovenije v evropsko skupnost. Ključna sta bila še dva mejnika: vstop Slovenije v evroobmočje (sprejem evra kot uradne valute) in vstop v območje skupne kmetijske politike. Oboje je Slovenija uresničila leta 2007. Ena izmed najpomembnejših pozitivnih lastnosti vstopa v EU je bilo povečanje trgovinske menjave, kar je izdatno pripomoglo k uspešnosti slovenskega gospodarstva (Lorenčič, 2012).

Pri prehodu političnega sistema iz enostrankarskega režima v parlamentarno demokracijo ter pri gospodarski tranziciji iz socializma v kapitalizem so bile v ospredju podobne, dopolnjujoče se vrednote. Ob začetku tranzicije leta 1991 in 1992 so najvišje kotirale vrednote, kot so samostojnost, narod, slovenstvo, urejenost in disciplina, Evropa ter solidarnost, delo in družina, individualizem (Toš (ur.), 1999). Na političnem področju se je razlika med sistemoma kazala v novo pridobljeni politični svobodi, kot sta pravica do ustanavljanja političnih strank ter njihova udeležba na volitvah, ki so zadostovale demokratičnim standardom, ter na področju gospodarstva z uvedbo nacionalnega gospodarstva, ki je temeljilo na tržnih principih in uvedbi zasebne lastnine.

Mnoge izmed vrednot, ki so sestavljale jedro v času do slovenskega vstopa v EU, so bile prisotne v osemdesetih letih. Eden izmed ključnih konceptov, ki je v politični diskurz vstopil že v osemdesetih letih ter svojo pomembnost obdržal v devetdesetih, je koncept človekovih pravic. Ideja človeka kot posameznika z neodtujljivimi pravicami je v času socializma v Sloveniji imela dvojno vlogo: po eni strani je pomenila alternativo socialističnemu diskurzu, po drugi pa je imela svojo vlogo tudi znotraj socialističnega diskurza (Türk, 2020). V kontekstu slovenske kritike jugoslovanske federacije so se človekove pravice z ustanovitvijo Odbora za varstvo človekovih pravic (1988–1990) umestile med ideje, ki so bile osrednji motor civilnodružbene iniciative (Repe, 2001). Leta 1991 so človekove pravice dobile mesto v slovenski ustavi (Cerar in Gašparič, 2022), s čimer je Slovenija kot samostojna država postavila temelj za izpolnjevanje pogojev, ki so v kasnejših letih vodili do njenega vstopa v EU.

Eno izmed področij, ki je bilo v devetdesetih letih pod vplivom mnogih sprememb, je bilo zgodovinopisje. Pozornost raziskovalcev se je vzporedno s političnimi spremembami preusmerila stran od jugoslovanskega prostora. Čeprav jugoslovanska historiografija kot celota ni nikdar obstajala (Repe, 1996), so devetdeseta leta zgodovinopisje dodatno preusmerila v nacionalni okvir. Odstop od v temelju faktofskega zgodovinopisja, značilnega za obdobje socializma (Režek, 2014), je v

Sloveniji pomenil raziskovalno zanimanje za mnoge nove tematike, med katerimi so bile: migracije, politika spomina in oblikovanje zgodovinskega spomina, vpliv obdobja fašizma na slovensko ozemlje, politična kultura, stanovanjska gradnja v času socializma, diplomatska zgodovina, politične in družbene meje, zgodovina hrane, zgodovina političnih strank, biografije vodilnih slovenskih politikov v 20. stoletju, šport, ženske in spol, bolezni, medicina in epidemije, državna varnostna služba, izobraževanje, soška fronta in prva svetovna vojna, zunajsodni množični poboji po drugi svetovni vojni in komunistični prevzem oblasti, kulturna politika, versko življenje in razvoj cerkvenih institucij, evtanazija, vsakdanje življenje v času socializma, arhitektura, biografije pravnikov, lokalna zgodovina in ne nazadnje oboroženi spopadi med partizani in lokalnimi kvizlinškimi enotami med drugo svetovno vojno (Kosi, 2024).

Pri pisanju pričujočega članka se prav tako vidi, da neraziskane ostajajo mnoge tematike, ki se tičejo EU ter Slovenije kot njene pridružene članice. Čeprav zgodovino EU obravnava obsežno (Jones, Menon in Weatherill, 2012), so vprašanja, kot so vpliv EU na kulturo (*Kulturna politika v Slovenji*, 1997), znanost, institucije njenih članic, na šolstvo ter izobraževanje ter na spremembe, ki jih je integracija imela na vsakodnevno življenje (Kaelble, 2023), razen posameznih izjem še vedno slabo raziskana.

SKLEP

Pridruževanje Slovenije EGS in EU je bil za Slovenijo dolgotrajen in obsežen proces, ki se je začel v poznih osemdesetih letih ter se zaključil leta 2004 z vstopom v EU. Vanj so bili vključeni mnogi politiki, uradniki, diplomati, prevajalci, pravniki ter mnogi drugi strokovnjaki, ki so vodili politično ter pravno plat integracije. Na drugi strani pa je ta postopek najbolj vplival na življenje državljanek in državljanov Republike Slovenije. Ti so v pomembnih trenutkih imeli ključno vlogo, predvsem pa so na lastni koži občutili spremembe, ki jih je prinesla integracija. Njihova vloga je bila najbolj vidna pri udeležbi na posvetovalnem referendumu o pristopu Republike Slovenije k Evropski uniji (EU) 23. marca 2003. Na referendumsko vprašanje »Ali se strinjate, da Republika Slovenija postane članica Evropske unije (EU)?« je z besedo »ZA« odgovorilo 869.171 volivcev ali 89,64 % od veljavnih glasovnic (*Referendum EU in Nato*). S tem so potrdili, da želijo slediti temeljnim vrednotam, ki jih predstavlja EU: mir, človekovo dostojanstvo, enakopravnost, svoboda, demokracija, varnost in solidarnost.

VIRI IN LITERATURA

Viri

Arhivski viri

SI AS 1944. Predsedstvo Republike Slovenije.

SI AS 1994. Služba vlade za evropske zadeve.

Tiskani in spleti viri

5. Vlada Republike Slovenije (od 7. junija 2000 do 30. novembra 2000)

(b. d.). Gov.si. <https://www.gov.si/drzavni-organi/vlada/o-vladi/>

pretekle-vlade/5-vlada-republike-slovenije-od-7-junija-2000-do-30-novembra-2000/

Agenda 2000. *For a stronger and wider Union*. EUR-Lex. Access to European Union Law. <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/agenda-2000-for-a-stronger-and-wider-union.html>

Commission Opinion on Slovenia's Application for Membership of the European Union. EUR-Lex.

Access to European Union Law. <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX%3A51997DC2010&qid=1721374356874>

Doma v Evropi, varni v Natu (2003). Urad vlade RS za informiranje. Ministrstvo za zunanje zadeve in Ministrstvo za obrambo. <http://nato.gov.si/slo/publikacije/referendum-eu-nato.pdf>

Državni zbor Republike Slovenije. Poročilo o delu državnega zbora 2000–2004. 2004. Državni zbor Republike Slovenije.

Kazenski zakon socialistične federativne republike Jugoslavije. Ius-info. <https://www.iusinfo.si/zakonodajna-knjiznica/zakon/Z7628EBZ/clen/133>

Kulturna politika v Sloveniji (1997). Fakulteta za družbene vede.

Odlok o organizaciji in delovnem področju službe Vlade Republike Slovenije za evropske zadeve. Uradni list Republike Slovenije, 84/97.

Osamosvojitveni akti Republike Slovenije. Gov.si. <https://www.gov.si teme/osamosvojitveni-akti-republike-slovenije/>

Pogajalska izhodišča Republike Slovenije za priključitev k Evropski uniji. Poročevalec državnega zbora Republike Slovenije XXIV, št. 58 (30. 9. 1998).

Poslovnik o delu delovnih skupin v procesu pregleda usklajenosti slovenske zakonodaje s pravnim redom evropske unije. Poročevalec državnega zbora Republike Slovenije XXIV, št. 48 (24. 7. 1998).

Referendum EU in Nato. Državna volilna komisija. www.dvk-rs.si/volitve-in-referendumi/referendumi/volitve-referenduma/referendum-eu-in-nato/

Ustavni amandmaji k Ustavi Socialistične Republike Slovenije (1989). Uradni list Socialistične Republike Slovenije, št. 32/89.

Ustavni amandmaji k Ustavi Socialistične Republike Slovenije (1990). Uradni list Socialistične Republike Slovenije, št. 8/90.

Zakon o političnem združevanju (1989). Uradni list Socialistične Republike Slovenije, št. 42/89.

Zakon o ratifikaciji Evropskega sporazuma o pridružitvi med Republiko Slovenijo na eni strani in Evropskimi skupnostmi in njihovimi državami članicami, ki delujejo v okviru Evropske unije na drugi strani s sklepno listino ter protokola, s katerim se spreminja Evropski sporazum o pridružitvi med Republiko Slovenijo na eni strani in Evropskimi skupnostmi ter njihovimi državami članicami, ki delujejo v okviru Evropske unije na drugi strani (MESP). Uradni list Republike Slovenije, 44/97.

Zakon o ratifikaciji Sporazuma o sodelovanju med Republiko Slovenijo in Evropsko gospodarsko skupnostjo, s sklepnim aktom (1993). Uradni list Republike Slovenije, 47/93.

Zakon o volitvah v skupščino (1989). Uradni list Socialistične Republike Slovenije, št. 42/89.

Literatura

Aerts, R. (2019). *The Ideal of Parliament in Europe Since 1800*. Palgrave Macmillan.

Antohi, S., Trencsényi, B., in Apor, P. (ur.) (2007). *Narratives unbound: Historical studies in post-Communist Eastern Europe*. Central European University Press.

- Bačević, J. (2014). *From class to identity: the politics of education reform in former Yugoslavia*. CEU Press.
- Cerar, M., in Gašparič, J. (2022). *Izgradnja države: zgodovina nastajanja Ustave Republike Slovenije in njeni temeljni vidiki (1990–1991)*. <https://hdl.handle.net/11686/file26245>
- Čebular, A. (2005). *Slovenija v Evropski uniji: 169 odgovorov o članstvu Slovenije v EU*. Urad vlade RS za informiranje.
- Čepič, Z. (2005). Ustava 1974: preureditev jugoslovanske federacije, delegatski sistem in dogovorna ekonomija. V Fischer, J. (ur.), *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992* (str. 1094–1104). Mladinska knjiga: Inštitut za novejšo zgodovino.
- Čepič, Z. (2008). Evropa zdaj! Programski pogledi slovenskih političnih strank, predvsem slovenskih komunistov na <Evropo> v procesu demokratizacije in osamosvajanja. V Troha N., Šorn, M., in Balkovec, B. (ur.), *Evropski vplivi na slovensko družbo* (str. 437–449). Zveza zgodovinskih društev Slovenije.
- Čepič, Z. (2020). Politika Zveze komunistov Slovenije v osemdesetih (izbrane teme). V Perovšek, J., in Šorn, M. (ur.), *Narod – politika – država: idejnopolični značaj strank na Slovenskem od konca 19. do začetka 21. stoletja* (str. 175–209). Inštitut za novejšo zgodovino.
- Duda, I. (ur.) (2023a). *Mikrosocijalizam. Mikrostrukture jugoslavenskoga socijalizma u Hrvatskoj 1970-ih i 1980-ih*. Srednja Europa in Sveučilište Jurja Dobrile u Puli.
- Duda, I. (2023b). *Socijalizam na kućnom pragu. Mjesna zajednica i svakodnevica društvenog samoupravljanja u Jugoslaviji*. Srednja Europa in Sveučilište Jurja Dobrile u Puli.
- Ekonomiska in monetarna unija. (b. d.). Evropska unija. <https://www.consilium.europa.eu/sl/policies/emu-deepening/>
- Fink - Hafner, D., in Lah, D. (2005). *Proces evropeizacije in prilagajanja političnih ustanov na nacionalni ravni*. Fakulteta za družbene vede.
- Fioretos, O., Falleti, T., in Sheingate, A. (ur.) (2016). *The Oxford Handbook of Historical Institutionalism*. Oxford University Press.
- Fotiadis, R., Ivanović, V., in Vučetić, R. (ur.) (2019). *Brotherhood and unity at the kitchen table: food in socialist Yugoslavia*. Srednja Evropa. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199662814.001.0001>
- Gabrič, A. (2005). Pobude za spreminjanje ustavnega sistema. V Fischer, J. (ur.), *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992* (str. 1174–1178). Mladinska knjiga: Inštitut za novejšo zgodovino.
- Gašparič, J. (2012). *Državni zbor 1992–2012: o slovenskem parlamentarizmu*. Inštitut za novejšo zgodovino.
- Gašparič, J. (2015). Slovenian Socialist Parliament on the Eve of the Dissolution of the Yugoslav Federation: a feeble 'ratification body' or important decision-maker? *Prispevki za novejšo zgodovino*, 55(3), 41–59.
- Gašparič, J., in Gjuričová, A. (2015). Complex Parliaments in Transition: Central European Federations Facing Regime Change. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 55(3).
- Gjuričová, A., in Zahradníček, T. (2018). *Návrat parlamentu. Česi a Slováci ve Federálním shromáždění*. Argo.
- Gjuričová, A., Schulz, A., Velek, L., in Wirsching, A. (ur.) (2014). *Lebenswelten von Abgeordneten in Europa 1860–1990*. Droste Verlag.
- Ihalainen, P., Ilie, C., in Palonen, K. (ur.) (2016). *Parliament and Parliamentarism. A Comparative History of a European Concept*. Berghahn Books.
- Ivešić, T. (2024). *The rise and fall of communist Yugoslavism: soft nation-building in Yugoslavia*. Routledge.
- Jezernik, B. (2023). *Yugoslavia without Yugoslavs. The History of a National Idea*. De Gruyter.
- Jones, E., Menon, A., in Weatherill, S. (ur.) (2012). *The Oxford handbook of the European Union*. Oxford University Press.
- Kaelble, H. (2023). *The Rich and the Poor in Modern Europe, 1890–2020. A Historian's Response to Recent Debates among Economists*. Berghahn Books.
- Kodelja, N. (2004). Slovenija v pogajalskem procesu. V Rupel, D. (ur.), *Vzpon med evropske zvezde* (str. 61–72). Ministrstvo za zunanje zadeve.

- Konovšek, T. (2020a). Formiranje Liberalne demokracije Slovenije in njene politike (1992–1996). V Perovšek, J., in Šorn, M. (ur.), *Narod – politika – država. Idejnopolični značaj strank na Slovenskem od konca 19. do začetka 21. stoletja* (str. 267–228). Inštitut za novejšo zgodovino.
- Konovšek, T. (2020b). Prekletstvo številke 45: konstituiranje slovenskega državnega zbora in vlade v letih 1996–1997. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 60(2), str. 168–189.
- Kopeček, M., in Wcišlik, P. (ur.) (2015). *Thinking through transition: Liberal democracy, authoritarian pasts, and intellectual history in East Central Europe after 1989*. Central European University Press.
- Kos, J. (2004). *T.i. "verbalni delikt" v Sloveniji v osemdesetih letih*. [Diplomsko delo.] Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
- Kosi, J. (2024). Slovenian Historiography in the Post-1989 Period. *Contemporary European History*. <https://doi.org/10.1017/S0960777323000590>
- Lizbonska pogodba (b. d.). *Evropska unija*. <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/sl/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/treaty-of-lisbon>
- Lóránd, Z., Hincú, A., Mihajlović Trbovc, J., in Stańczak-Wiślicz, K. (2024). *Texts and Contexts from the History of Feminism and Women's Rights. East Central Europe, Second Half of the Twentieth Century*. CEU Press.
- Lorenčič, A. (2012). *Prelom s starim in začetek novega. Tranzicija slovenskega gospodarstva iz socializma v kapitalizem (1990-2004)*. Inštitut za novejšo zgodovino.
- Lowe, K. (2015). *Podivjana celina: Evropa po drugi svetovni vojni*. Modrijan.
- Mishkova, D., in Trencsényi, B. (ur.) (2017). *European Regions and Boundaries*. Berghahn Books.
- Musić, G. (2021). *Making and Breaking the Yugoslav Working Class. The Story of Two Self-Managed Factories*. CEU Press.
- Ostrowski, M. S. (2023). Europeanism: A Historical View. *Contemporary European History*, 32(2). Doi:10.1017/S0960777321000485
- Peršolja, B. (2022). *Parlamentarna dimenzija slovenskega pristopanja in delovanja v Evropski uniji*. Državni zbor Republike Slovenije.
- Pyris, J.-C. (2010). *The Lisbon Treaty: A Legal and Political Analysis*. Cambridge University Press.
- Plebiscit 1990*. Muzej noveše in sodobne zgodovine Slovenije. <https://www.muzej-nz.si/izobrazevanje/interaktivne-vsebine/ucna-gradiva/plebiscit-1990/>
- Pogodba iz Nice* (b. d.). *Evropska unija*. <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/sl/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/treaty-of-nice>
- Pravosodje in temeljne pravice* (b. d.). *Evropska unija*. https://european-union.europa.eu/priorities-and-actions/actions-topic/justice-and-fundamental-rights_sl
- Radeljić, B., in González-Villa, C. (ur.) (2021). *Researching Yugoslavia and its Aftermath. Sources, Prejudices and Alternative Solutions*. Springer.
- Ramšak, J. (2019). *(Samo)upravljanje intelekta: družbena kritika v poznosocialistični Sloveniji*. Založba Modrijan.
- Rangus, M. (2016). *Parlamentarne prakse socialistične Jugoslavije: v iskanju ravnotežja med skupščinskim sistemom in parlamentarizmom*. Inštitut za novejšo zgodovino.
- Repe, B. (1996). Razpad historiografije, ki nikoli ni obstajala: institucionalne povezave jugoslovan-skih zgodovinarjev in skupni projekti. *Zgodovina za vse*, 3(1), str. 69–78.
- Repe, B. (2001). *Slovenci v osemdesetih letih*. Zveza zgodovinskih društev Slovenije.
- Repe, B. (2010). Vloga slovenskega parlamenta v procesu izgradnje novega družbenega sistema. V Krašovec, T., in Pristavec Đogić, M. (ur.), *Prihodnost parlamentarne demokracije: zbornik strokovne-srečanja ob 20. obletnici prvih večstrankarskih volitev, november 2010* (16–25). Državni zbor.
- Repe, B. (2002). *Jutri je nov dan. Slovenci in razpad Jugoslavije*. Modrijan.
- Repe, B. (2003). *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije. II. del: Slovenci in federacija*. Arhivsko društvo Slovenije.
- Režek, M. (2014). Usmerjena preteklost: mehanizmi ideološke in politične "kontaminacije" zgodovinskega pisa v socialistični Sloveniji in Jugoslaviji (1945–1966). *Acta Histriae*, 22(4), str. 971–992.
- Robertson, M. J. (2024). *Mediating spaces. Literature, Politics, and the Scales of Yugoslav Socialism, 1870–1995*. De Gruyter.
- Schulz, A., in Wirsching, A. (ur.) (2012). *Parlamentarische Kulturen in Europa. Das Parlament als Kommunikationsraum*. Droste Verlag.

- Schumanova deklaracija, maj 1950 (b. d.). Evropska unija. https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1945-59/schuman-declaration-may-1950_sl
- Single market and standards (b. d.). Evropska unija. https://single-market-economy.ec.europa.eu/single-market_en?prefLang=sl
- Skok, M. (2004). Prizadevanja Slovenije za pridružitveni sporazum. V Rupel, D. (ur.), *Vzpon med evropske zvezde* (str. 53–59). Ministrstvo za zunanje zadeve.
- Steinmo S. (2008). Historical institutionalism. V Della Porta, D., in Keating, M. (ur.), *Approaches and Methodologies in the Social Sciences: A Pluralist Perspective* (str. 118–138). Cambridge University Press.
- Stubbs, P. (ur.) (2023). *Socialist Yugoslavia and the Non-Aligned Movement. Social, Cultural, Political, and Economic Imaginaries*. De Gruyter.
- Thomassen, J. (ur.) (2009). *The Legitimacy of the European Union after Enlargement*. Oxford Academic. <https://doi.org/10.1093/oso/9780199548996.001.0001>
- Toplak, C. (2011). *Združene države Evrope: zgodovina evropske ideje*. Založba FDV.
- Toš, N. (ur.) (1999). *Vrednote v prehodu II. Slovensko javno mnenje 1990-1998*. IDV - CJMMK.
- Türk, D. (2020). *Razpad Jugoslavije (intervju)*. <https://www.youtube.com/watch?v=IJgQNf5OzX0&t=156s>
- Villa, C. G. (2017). *Nova država za nov svetovni red. Mednarodni vidiki osamosvojitve Slovenije*. Založba / *cf.
- Volitve 1990 (b. d.). Muzej novejša in sodobne zgodovine Slovenije. <https://www.muzej-nz.si/izobrazevanje/interaktivne-vsebine/ucna-gradiva/volitve-1990/>
- Vučetić, R. (2012). *Koka-kola socijalizam. Amerikanizacija jugoslovenske popularne kulture šezdesetih godina XX veka*. Službeni glasnik.
- Zajc, D. (1998). Proces odločanja v obdobju tranzicije in vključevanja v Evropsko skupnost – prilagajanje zakonodaje in vloga Državnega zbora. V Zajc, D. (ur.), *Evropeizacija slovenske politike* (str. 147–162). Slovensko politološko društvo.
- Zajc, D. (2002). Vloga nacionalnih parlamentov pri oblikovanju nacionalnih interesov v procesu globalizacijo in vstopanja v EU. *Teorija in praksa*, 39(4), str. 669–690.
- Zgodovina Evropske unije 1960–1969 (b. d.). Evropska unija. https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1960-69_sl
- Zgodovina Evropske unije 1990–1999 (b. d.). Evropska unija. https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1990-99_sl
- Zgodovina Evropske unije, 1945–1959 (b. d.). Evropska unija. https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1945-59_sl
- Zgodovina Evropske unije, 1980–1989 (b. d.). Evropska unija. https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1980-89_sl
- Zgodovina Evropske unije: 1970–1979 (b. d.). Evropska unija. https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1970-79_sl
- Zunanja in varnostna politika. Evropska unija (b. d.). https://european-union.europa.eu/priorities-and-actions/actions-topic/foreign-and-security-policy_sl
- Zobavnik, I., Zeilhofer, N., Blažič, J., in Eror, A. (2020). *Pogajalski proces za pridružitev Slovenije k Evropski uniji*. Državni zbor Republike Slovenije.